

بنام خداوند بخشنده و مهربان

درآمدی بر شهرشناسی

دومین منبع درس:

کتاب: جغرافیا و شهرشناسی

نویسنده: دکتر دانا... فرید

انتشارات دانشگاه تبریز

مدرس: وحید زمانی

فهرست

فصل اول: تعاریف و دیدگاه ها

فصل دوم: بررسی شهر در محدوده طبیعی و ناحیه ای

فصل سوم: طرح و نقشه و ساختار شهری

فصل اول

تعاريف و دیدگاه ها

تعریف و دیدگاه

❖ تعریف شهر

● شهر، مفهومی بدون تعریف جامع و مانع

● شهرها فاقد سیستم های یکسان و نکات مشترک به عنوان مبنایی برای تعریف همه شمول

● فن ریشتهن: شهر اجتماعی از انسان ها در مکانی معین - میات عادی از فعالیت های غیر زراعی
به ویژه از راه بازرگانی و صنعت

● برون و دفونتن: قصبه و بخش « فعالیت اکثر ساکنان در خارج از منطقه شهری

شهر « گذران وقت اکثریت ساکنان در داخل منطقه شهری

● واگنر: شهر، نقطه تمرکز امور بازرگانی

● راتزل: در مقابل اجتماعات موقتی و فصلی، شهر، محل اجتماع دائمی انسان ها و مساکن آن ها

● ماکس سور: شهر، الگوی کاملی از زندگی اجتماعی بر خاسته از سینه جوامع روستایی

● پیر ژرژ: در اقتصاد سوسیالیستی، میات جمعیت شهری متی از راه فعالیت های کشاورزی

تعریف و دیدگاه

● دو فسیله برای تمیز شهر از روستا از نظر ماکس و انگلس:

۱- تقسیم کار مادی و فکری

۲- تمرکز و انزوا (پراکندگی): شهر، محل تمرکز جمعیت، ابزار تولید یا سرمایه، لذات و امتیاجات

● توجه برخی جغرافیدانان تنها به تعداد جمعیت برای تعریف و شناخت شهر:

● کنفرانس اروپایی آمار در شهر پراگ « کلیه واحدهای جغرافیایی بیش از ۲۰۰۰ نفر جمعیت به شرط

آنکه کلیه هسته های تراکم انسانی کمتر از ۱۰۰۰۰ نفر، حداکثر دارای ۲۵ درصد ساکنان با امرار

معاش از راه کار و فعالیت بر روی زمین

● عدم مقبولیت جهانی تعریف بالا برای تمیز شهر از روستا « به دلیل تفاوت سطح توسعه اقتصادی

و نوع فعالیت شهرنشینان در کشورهای مختلف جهان

تعریف و دیدگاه

- معیارهای تعریف شهر در ایران: سال ۱۳۳۵: ۵۰۰۰ نفر جمعیت – سال ۱۳۶۵: داشتن شهرداری – اخیراً: ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت
- پیشنهاد برای ایران: شهر: دارای ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت – حداقل ۵۰ درصد از جمعیت فعال بالای ۱۵ سال: فعالیت غیر زراعی (به دلیل رابطه تنگاتنگ شهر و روستا در ایران به خصوص در شهرهای کوچک)
- برخی جغرافی دانان: معتقد به شناخت شهر با **همه سونگری**: به مقتضای سافتارهای فیزیکی، انسانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
- **ماکس دریو**: شناخت **همه جانبه** «» «منطقه بزرگی که به منظور حیات اجتماعی انسان ها آمایش یافته و تعداد زیادی از جمعیت آن از **فعالیت های غیر زراعی** زندگی کنند، شهر گویند.»

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر در رابطه با جبر تاریخی و جغرافیایی

● اسوالد اسپنگلر: در کتاب «افول تمدن غرب»: **تاریخ جهان در واقع تاریخ شهرهاست**

● **سه مرحله تکامل شهری** از نظر اسپنگلر:

۱- وامدی جغرافیایی به شکل **روستا** و تصویری از طبیعت

۲- **انکار و رویگردانی از طبیعت** «»» تبدیل به **شهر**

۳- **تفریب کامل طبیعت** و رشد سریع «» تبدیل به **جهانشهر** «» در نهایت: فرا رسیدن **خودکشی** شهر

(**مثال: شهر رم**) «»»» **اندیشه اسپنگلر: عدم تداوم حیات شهرها و تمدن ها**

● نقد به نظریه اسپنگلر:

۱- همه شهرها قبلاً **روستا** نبوده اند «» مثال: اسکندریه و لنین گراد

۲- همه **روستاها** به شهر تبدیل نشده اند

تعاریف و دیدگاه‌ها

● ۶ مرحله تکامل شهری از نظر پاتریک گدس (کتاب تکامل شهری) و لوئیز مامفورد (کتاب فرهنگ شهرها):

۱- مرحله نوزاد شهری (Eopolis): شهر به شکل جامعه روستایی

۲- مرحله شهری (Polis): با اجتماع خانواده ها و شرکت روستاها، روی همقر دفاعی مناسب جهت دفاع شهر و ساکنان پیرامون خود

۳- مرحله مادرشهری (Metropolis): پیشی گرفتن شهر در نامیه معینی نسبت به شهرهای دیگر - تضاد جامعه شهری و برفوردهای طبقاتی - دارای موسسات مالی و اعتباری معتبر

۴- دوره کلان شهری (Megalopolis): دوره قبل از زوال شهر - رشد فارق العاده شهر در اثر تکامل اقتصادی و ثروت و قدرت حکومت شهر

۵- دوره تباه شهری (Tyrannopolis): غیر قابل تحمل شدن رفتارهای فردی و اجتماعی - شهر به عنوان انگلی در بطن نامیه و کشور

۶- دوره مرده شهری (Necropolis): از پا در آمدن شهر بر اثر جنگ و بیماری و قحطی - شهر، مدفن تمدن ها

تعاریف و دیدگاه‌ها

- نظر اسپنگلر و گدس: بر مَسب ضرورت تاریخی «شهرها دارای این مراحل اوج و مَضیض
 - نظر لوئیژ مامفورد: اینگونه تکامل اجتناب ناپذیر نیست
 - از نظر اسپنگلر، گدس و مامفورد:
- لازمه گذار از مرحله روستایی به شهری بزرگ «دوری از طبیعت و مقابله با عوامل جغرافیایی
- نظر جغرافیدانان: تکامل شهرها هماهنگ با رشد و توسعه امکانات در بطن موقعیت طبیعی آن‌ها
- (البته دارای نظرات متفاوت)
- نظر راتزل (جغرافیدان جبرگرای آلمانی): رابطه محکم و ناگسستنی بین سافت شهر و زمین شهری
- «در زایش و رشد شهر نمی‌توان وسعت و نوع خاک و چگونگی توپوگرافی زمین شهری را نادیده گرفت
- نظر راثول بلانشار: در تکوین شهرها، انسان نمی‌تواند خود را از شرایط و الزامات جغرافیایی برهاند

تعاریف و دیدگاه‌ها

- نظر ویدال (بانی مکتب اختیار و امکان گرا): طبیعت، عرضه کننده بستر سافت و مقر و مکان جغرافیایی شهر - انسان به دلفواه ارگانیک شهری را بر این نشستگاه می نشاند « نقش قدرت خلاقیت و سازندگی انسان ها در سافت و پرداخت شهرها به مراتب بیشتر از روستاهاست - شهر نشانه ای از مساعی عظیم انسان ها بر پهنه زمین
- نتیجه: جبر طبیعی در زایش، رشد و حرکت تکاملی شهرها اثر نسبی دارد.
- دو مثال: شهر ورکوتکا (Vorkoutka) واقع در کشور روسیه و شهر کویت واقع در کشور کویت
- ورکوتکا، شهر سرما «««« به علت وجود معادن زغال
- کویت، شهر بیابان ها «««« به علت وجود منابع نفتی - به رغم کمبود شدید منابع آبی
- سوال: اگر طبیعت و محیط جغرافیایی منابعی را در دل خاک و پیرامون آن دو شهر ذخیره نمی کرد، آیا چنین شهرهایی با این نام و نشان در نقشه جغرافیایی داشتیم؟
- پاسخ: چه بسا محیط های بکر و دست نخورده ای با منابعی به مراتب غنی تر که هنوز سیمای شهر نیافته «عوامل موثر در بهره ور گرداندن محیط جغرافیایی: بهره مندی از تکنولوژی نوآور زمان - وجود سیستم های اقتصادی و اجتماعی ناظر

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه معماران و آرشیست‌ها

- معماری، هنر نیکو ساختن و زیباسازی ساخت‌ها، با بهترین شکل استقرار آن‌ها در فضای معین شهری
- ارتباط بناها از لحاظ انتخاب مواد و سبک معماری و زیباسازی احتمالی آن با منابع تکنیکی تمدن‌ها
- گزینش شرایط فیزیکی مکان - بهره‌گیری منطقی از داده‌های محیط - متناسب با ارزشهای سمبلیک نامیه

- برای معماران، شهر، همچون بنا، فضای ساختاری است.

- معماران پیش از ورود به مرحله اقدام، از شهر ایده آل خود ماکتی می‌سازند» فریبنده و گمراه‌کننده

● شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران اداری شهر

- توجه بیشتر کارشناسان شهرسازی به شبکه ارتباطی شهر و شکل شهرگرایی (خطی و طولی، ستاره‌ای، تک هسته‌ای و یا چند هسته‌ای، و ...) و شکل توسعه آن

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران اداری شهر

● شهرسازی، پیش از آنکه به عنوان دانش و یا هنری مطرح باشد، مجموعه‌ای است از تکنیک‌ها و

کاربرد و مداخله آن‌ها در عمران شهری

● مواجهه شهرسازان و مدیران شهری با ۳ مسأله مهم در ساختار شهرها:

۱- مسأله مربوط به اشتغال زمین و منطقه بندی آن (Zonage)

۲- مسأله تراکم شهری و شهرگرایی

۳- مسأله مربوط به بخش مرکزی و هسته شهر و چگونگی حفاظت آن

تعاریف و دیدگاه

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران اداری شهر

● از وظایف شهرسازان:

- تهیه و تدوین «پلان اشغال خاک و زمین شهری»
- تهیه نقشه های نمایانگر مناطق اولویت دار از نظر شهرسازی و عمران شهری
- تهیه نقشه هایی به منظور هماهنگ کردن مناطق عمران یاب
- تهیه نقشه هایی برای تعیین مناطقی که از لحاظ حفاظت محیط زیست ضرورت دارند
- تهیه نقشه هایی برای تعیین مناطقی که عمران های گوناگونی را می طلبند
- تهیه نقشه هایی به منظور تعیین فضا و محدوده هایی برای فعالیت های مختلف شهری با حفظ و مراست از شرایط زیست محیطی

تعاریف و دیدگاه

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

- شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران اداری شهر
- تراکم شهرگرایی «تأمین خدمات برای جمعیتی معین
- » ضریب اشغال خاک و زمین شهری «تعیین کیفیت اشغال زمین و ارتفاع گزینی ساختمان های شهر (توجه به سقف قانونی تراکم)
- مرکز شهر، هسته ای که جوانه زنی شهر از آنجا آغاز می شود «» از اشتغالات ذهنی شهرسازان
- مرکز شهر لزوماً میانه شهر نیست
- مرکز شهر به تدریج متمایز از سایر قسمت های شهر و لزوم حفاظت از آثار تاریخی و بازسازی بخشی از آن
- ارائه الگوهای به تناسب جغرافیایی هر شهر
- تحلیل و بیان مورفولوژی شهری، مهمترین وظیفه برنامه ریزان شهری
- نیاز شهرساز به اطلاعات باستان شناسی و جغرافیایی

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران اداری شهر

● مسائلی که شهرسازان در شهر با آن روبرو هستند:

- رفت و آمد و ارتباط شهری: مجموعه مبادلات مادی و معنوی - به وسیله راه های آبی، آهن و شوسه
- بهداشت و رفاه شهری: شامل کلیه فعالیت هایی که بهداشت همگانی را تضمین می کند (تأمین آب - ضایعات شهری - فضاهای متروکه)
- مسائل اقتصادی و اجتماعی شهر: شهر دارای ساختار پیچیده و ناهمگون اجتماعی - محله های متفاوت از نظر ساختار اجتماعی - در منطقه بندی شهر، تعیین بهای زمین بر حسب محلات و مداخل ترانزیت آن ها
- زیبایی شهر: حفظ جاذبه های شهری به ویژه در هسته مرکزی شهر - ساخت شهر به وسیله انسان و برای انسان
- عوامل سازنده شخصیت جغرافیایی شهر: نیمرخ شهر - رنگ های ماکه بر شهر - مقیاس و عظمت شهر - سنگ های محیط پیرامون شهر - نشستگاه شهر - نوع فعالیت گذشته و حال شهر - عدد جمعیت و ...

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه روانکاوان

● شهر، محل انعکاس تخیلات و بی خبری های جمعی با همه علائم و آثارشان

● جهان بینی سازندگان شهر می تواند از کاستی های آن بکاهد و ترس و لرز و اضطراب را از محیط آن دور و لذات و مورد آرزو را به طور مستمر بر ساکنان عرضه کند

● شهرهای کهن همچون ونیز و فلورانس و استانبول

● شهرهای هندسی شکل «» نمایانگر احساس آزادی فکر و اندیشه ، و تنهایی و انزوا

● خلق آثار هنری و علمی در شهر بیش از روستاست

● تبادل اندیشه ها در شهر، از عوامل پیشرفت انسان ها

● شهر بسان جسم زنده ای پویا و چون اقیانوسی پر تلاطم و مواج و به مانند چرخ دنده ای متمرک

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه عمران گران

● شهر، موضوع و ابزار کار و نمود اقتصادی

● شهر، منشأ اساسی تولید و منحصراً محل سودآوری اقتصادی

● انجام کار ساختمانی و شهرسازی – خرید و فروش زمین

● شهر از دیدگاه مورخان

● شهر، مجتمع شهری اولیه، مجموعه تأسیساتی، قطب پرتو افشانی و مکان ارزیابی حوادث تاریخی

● مطالعه تکامل جوامع انسانی و زایش و تحول تمدن ها در محدوده شهر به ویژه در هسته و مجتمع

اولیه شهری و ارزیابی فراز و نشیب و حوادث بزرگ شهر در مراحل و زمان های مختلف

● مطالعه سیاسی: مونوکراسی (قدرتی واحد)؛ الیگاشی (تقسیم قدرت بین چند خانواده قدرتمند)؛ و به

ندرت، دموکراسی

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه مورخان

- مسأله مهم: دانستن اینکه کی و چگونه و بر مسب کدام فرآیندها، گروه های ماکم قدرت را قبضه کرده اند – چگونه بر آهنگ زندگی مردم اثر گذاشته اند – از کدام تدابیر و آموزش ها بهره برده اند
- شهر، با ماهیتی سیاسی متجلی است: گاهی خودکفاست و گاه قیومیت قدرت مرکزی را بر گردن دارد

● شهر از دیدگاه جامعه شناسان

- شهر: تشکیلات اجتماعی متبلور، محل ممتاز اعمال قدرت، بوته آزمایش و ارزیابی های فرهنگی و شکلی از زندگی اجتماعی امروزمین شهری
- توجه به عملکرد شهر و سازمان های شهری و تخییرات اجتماعی آن
- شهر به عنوان موضوع اجتماعی فاص در راهبرد سازمان های اجتماعی-سیاسی و اقتصادی ماکم بر شهر

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه جامعه‌شناسان

● قدرت شهر از درون و یا از بیرون شهر

● شهر از دیدگاه بیولوژیست‌ها

● شهر، تشکیلات و محل تظاهر ویژگی‌ها و عملکردهای موجودات زنده

● سعی در فهم مکانیسم‌های زندگی «» زیست‌شناسی، دانش زندگی

● سه عامل مشخص‌کننده تداوم زندگی از نظر زیست‌شناسان:

۱- خودمفاظتی «» تأمین میدان تیره بار و میوه، بارانداز، اسکله، خطوط و ایستگاه‌ها

۲- خودبازتولیدی «» نوسازی شهر، توسعه شهر و ایجاد شبکه شهری همکار

۳- خودنظمی «» هماهنگی عوامل سازنده شهر در جهت تأمین تعادل و رفاه جامعه شهری

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

● شهر از دیدگاه کارشناسان سبیرنتیک

● سبیرنتیک دانشی است که مکانیسم‌های ارتباطات و کنترل ماشین‌ها و حتی موجودات زنده را بررسی می‌کند

● شهر، جایگاه تولید و عملکرد گروه‌های انسانی در سیستم‌های اجتماعی معین

● تحلیل سیستم‌ها و فهم ترکیب و تأثیر متقابل و اشکال تنظیم آن‌ها

● شهر، وسیله‌ای در جهت تحقق شرایط و اهداف آن‌ها «تسلط و حاکمیت بر محیط زیست – اختیار به گروه‌های حاکم برای آزمایش قدرت

تعاریف و دیدگاه‌ها

❖ شهر از دیدگاه نظامات علمی مختلف

- شهر از دیدگاه شاعران
- شهر، محل اوهام و خواب و خیال و مناظر
- شهر از دیدگاه نظامیان
- شهر، نقطه اتصال راه های ارتباطی
- شهر از دیدگاه جغرافیدانان
- ساختار مکانی: موقع - هسته - ساکنان - اقتصاد ویژه شهر
- شهر بیش از هر چیز به عنوان فضای جغرافیایی و در معنای افص، فضای شهری
- شهر، اشغال آگاهانه فضایی از طبیعت
- اولین عامل مشخص کننده شهر: موقع جغرافیایی (Position)
- دومین عامل: مقر و مکان و یا نشستگاه (Site)